

Мікола ТРУС,
кандыдат філалагічных навук

БЕЛАРУСКАЯ РЭЦЭПЦЫЯ ТВОРЧАСЦІ ФЁДАРА ДАСТАЕЎСКАГА: АРХІЎНА-МЕДЫЙНЫ ДЫСКУРС 1920-х гг. І МАКСІМ ГАРЭЦКІ

УДК 821.161.3.09(092)+821.161.1.09(092)

У артыкуле прапануецца новы алгарытм вывучэння міжнацыянальных стасункаў: выяўленне, сістэматызацыя, аналіз публікацый, звязаных са 100-годдзем Ф. Дастаеўскага. Упершыню ў фокусе даследчыцкай увагі знаходзяцца матэрыялы штотыднёвіка “Беларускія ведамасці” (Вільня), прысвечаныя названаму юбілею, а таксама шэраг невядомых фактаў выдавецкага, творчага і навуковага супрацоўніцтва.

Ключавыя словы: юбілейныя публікацыі, нацыянальная перыёдыка, краязнаўства, лакальна-гістарычны метада, мастацкі пераклад, апавяданне, тэксталагічны дыскурс.

The article proposes a new algorithm for studying interethnic relations: identification, systematization, analysis of publications related to the 100th anniversary of F. Dostajewski. For the first time in the focus of research attention are the materials of the weekly “Bielaruskija viedamasci” (Vilnius), dedicated to the named anniversary, as well as a number of unknown facts of publishing, creative and scientific cooperation.

Для спецыялістаў даўніны, асабліва тых, хто рупіцца пра наданне статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці таму ці іншаму аб’екту, вядома такое вызначэнне, як *прываенне* спадчыны. Гаворка ідзе не пра агрэсіўны захоп, а пра заключны этап скрупулёзнай працы – зрабіць сваім, асвоіць, – якому папярэднічае шэраг прамежкавых вынікаў: вывучэнне, апісанне, кансервацыя, рэстаўрацыя і інш.

На нашу думку, менавіта такі падыход метадалагічна апраўданы і дзейсны пры сённяшнім звароце да літаратурнай класікі, якая хоць і знаходзіцца ў агульным з беларускім інфармацыйна-культурным полі, апрыйёры належыць суседняму народу і вялікай, прызнанай ва ўсім свеце літаратуры.

Карані роду Фёдара Дастаеўскага (1821–1881) знаходзяцца ў Дастоеве, што ў сучасным Іванаўскім раёне Брэсцкай вобласці. На гэтым факце даўно сфакусіравана ўвага даследчыкаў. Выяўдзенню тэмы на якасна новы ўзровень і маштаб асэнсавання, міжнароднай канвертаванасці, думаецца, можа дапамагчы зварот да публікацый 1920-х гг. Працэс вяртання імёнаў добра вядомы ў нашых культурна-гістарычных рэаліях, актуальны ён і для сённяшняй расійскай гуманітарыстыкі.

НА ШЛЯХУ АБНАЎЛЕННЯ МЕТАДАЛОГІІ

Пасля глабальных тэктанічных зрухаў пачатку ХХ ст., рэвалюцый 1917 г., утварэння дзяржавы з беспрэцэдэнтным грамадскім ладам на парадку дня з’яўлялася стаўленне да культурнай спадчыны. Пры парушэнні манаполіі на гэтую справу абедзвюх сталіц былой Расійскай імперыі акцэнт змяніліся ў бок рэгіянальнага вывучэння. Пад агульнай шыльдай краязнаўчых даследаванняў фарміруюцца асобныя школы і напрамкі.

У 1920-я гг. у Расійскай Федэрацыі ў рэчышчы лакальна-гістарычнага метаду ў літаратурна-знаўстве і культуралогіі працуе шэраг значных вучоных – Мікалай Анцыфераў, Іван

Грэўс, Павел Сакулін, Мікалай Піксанаў і інш. На працягу апошніх трох дзесяцігоддзяў іх працы актыўна перавыдаюцца, а спадчына вывучаецца. У Маскве і Пецярбургу праводзяцца традыцыйныя “Анцыфераўскія чытанні”.

Адразу пасля выхаду кнігі “Абласныя культурныя гнёзды (Гісторыка-краязнаўчы семінар)” (Масква – Ленінград, 1928) М. Піксанава на яе звярнулі ўвагу і ў сталіцы БССР. Толькі ў «Літаратурным дадатку да газеты “Савецкая Беларусь”» былі апублікаваны два допісы. У першым паведамлялася, што “расейскі знаток літаратуры” змясціў у сваёй кнізе раздзел “Беларуская культура і літаратура” (1928, № 1 ад 29 студз.). Другі тэкст уяўляе сабой разгорнутую рэцэнзію Н. Фінкельштэйна з агульнай характарыстыкай навукова-практычнай канцэпцыі М. Піксанава і паралелямі з беларускімі напрацоўкамі (1928, № 14 ад 9 вер.).

У навуковай літаратуры манаэтнічную прыналежнасць продкаў Фёдара Дастаеўскага адным з першых парушыў Сяргей Любімаў (1872–1935), вядомы спецыяліст у генеалогіі, аўтар кніг “Тытулаваныя роды Расійскай імперыі” (Пецярбург, 1910), “Дваранскія роды, унесеныя ў радаводную кнігу Каўказскай вобласці (1804–1925)” (Масква, 1913) і інш. На старонках некалькіх выданняў С. Любімаў паслядоўна і фактаграфічна адстойваў украінскае паходжанне Ф. Дастаеўскага: “Літаратурная мысль” (1922, № 1), “Достоевский. Статьи и материалы” (Ленінград, 1925).

Гісторык Іван Грэўс (1860–1941) і культуролог Мікалай Анцыфераў (1889–1958) у 1925 г. ажыццявілі падарожжа па старажытных рускіх гарадах. Вядомыя вучоныя наведалі Яраслаўль, сустрэліся з мясцовымі аматарамі даўніны. Асабліва ім запомніўся бібліятэкар Адам Багдановіч.

Бацька беларускага класіка ў жніўні 1927 г. удзельнічаў у краязнаўчым з’ездзе ў Рыбінску (Яраслаўскі край). Пра гэтую сустрэчу М. Ан-

цыфераў пакінуў невялікія мемуарныя запісы, апублікаваныя ў Маскве толькі ў 2018 г. паводле арыгінала, які захоўваецца ў Аддзеле рукапісаў Расійскай нацыянальнай бібліятэкі.

Адам Ягоравіч пераказваў сваю паездку ў Мінск у 1923 г., здзіўляў калег перакананасцю: “Давайце дамовімся. Я беларус і патрыёт сваёй радзімы. Кожны народ павінен знайсці сваё месца ў гісторыі, сваё пакліканне. У кожнага свой шлях. Мы пастаўлены гісторыяй паміж двума выдатнымі славянскімі народамі – рускім і польскім. Мы ўніты, і наша задача быць злучальным звяном паміж усходнім і заходнім славянствам” [1, с. 555–556].

Асабліва ўражаны былі слухачы і ў Мінску, і ў Рыбінску канцэптуальнымі поглядамі А. Багдановіча на культурную спадчыну: “Вялікая руская культура ад таго вялікая, што ў яе былі тры моцныя карані. Гогаль, Дастаеўскі сягаюць каранямі ўглыб Украіны і Беларусі, дакладней Літвы. Пушкін – ён таксама наш, таму што ўся руская культура – стварэнне трох народаў, у тым ліку і нашага” [1, с. 556]. М. Анцыфераву, аўтару кнігі “Пецярбург Дастаеўскага” (1923), выказванне А. Багдановіча, відаць, таму і запомнілася, бо знаходзілася ў сферы ўласных навуковых зацікаўленняў.

МІНСКІ ФАРМАТ І КРЫВІЦКАЯ КАНЦЭПЦЫЯ

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт у першы год існавання апрабаваў новую форму мерапрыемстваў, прысвечаных юбілейным датам і праблемам сучаснага жыцця – *публічныя пасяджэнні*. Форумы такога кшталту былі арганізаваны ў гонар 15-годдзя літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы, у памяць пра Мікалая Някрасава. Выданне “Труды Белорусского государственного университета в Минске” (1922) у рубрыцы “Хроніка...” паведамляла пра ўрачыстае пасяджэнне Савета прафесараў БДУ, прысвечанае 100-годдзю з дня нараджэння Ф. Дастаеўскага, якое адбылося ў нядзелю 27 лістапада 1921 г. Былі агучаны даклады: “Праблема ўсходу і захаду ў творчасці Дастаеўскага” (У. Пічэта), “Метады ў творчасці Дастаеўскага” (І. Салаўёў), “Навуковая дакладнасць псіхалагалагічных вобразаў у творчасці Дастаеўскага” (С. Балкавец) [2, с. 213].

У 1930 г. дэбютны твор Фёдара (Тодара) Дастаеўскага – раман у лістах “Бедныя людзі” (1846) – выйшаў у перакладзе на беларускую мову Язэпа Плашчынскага, больш вядомага пад псеўданімам Язэп Пушча (1902–1964). Літаратурны вопыт актыўнага маладнякоўца, а потым узвышэнца яшчэ не стаў аб’ектам спецыяльнага тэксталагічнага аналізу. Хоць ён і рэпрэзентаваў асваенне рускай класікі, адпаведны ўзровень нацыянальных культурных амбіцый, рэалізацыю творчых маніфестаў 1920-х гг.

Адметнасць гучання перакладзенага рамана праілюструем зачыннымі радкамі першага ліс-

та чыноўніка Макара Дзевушкіна да дзяўчыны-сіраты Варвары (Барбары) Дабрасёлавай:

“Даражэнькая мая Барбара Аляксееўна!

Учора быў я шчаслівы, празмеру шчаслівы, на самае годзе шчаслівы! Вы хоць раз у жыцці, упірачка, мяне паслухаліся. Вечарам, у гадзін вост, прачынаюся (вы ведаеце, матачка, што я гадзінку-другую люблю паспаць пасля службы), свечку дастаў, рыхтую паперы, вастру пярэ, раптам, знячэўкі, падымаю вочы, – яйправа, у мяне сэрца вост так і затрапяталася! Дык вы такі скемілі, чаго мне хацелася, чаго сэрданьку майму жадалася!..” [3, с. 5].

Экзэмпляр інтэрпрэтаванага па-беларуску рамана з Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі факсіруе ўвагу і на іншыя культурна-часавыя характарыстыках. Вокладку кнігі, што выйшла ў Белдзяржвыдавецтве, аформіў мастак Філіпоўскі (імя не ўказана). Магчыма, так падпісаўся Міхась Філіповіч (1896–1947), сябра Усебеларускага аб’яднання мастакоў, удзельнік міжнароднай выстаўкі “Мастацтва кнігі” (Лейпцыг, 1927). Пра пэўны перыяд бібліятэчнага жыцця выдання сведчыць штамп: “Табінэт Пэдагогічнага тэхнікуму”.

Вацлаў Ластоўскі (псеўданім *Peregrinus*) апублікаваў артыкул пад характэрнай назвай-канстатацыяй: “Тодар Дастаеўскі і Адам Міцкевіч, сыны крывіцкага народнага генія” (Крывіч, 1926, № 1). Большая частка прысвечана не ўласна пісьменнікам, а мове, якая “ў наш век... становіцца нацыянальнай мэтай”. Аўтар вядзе гаворку пра сучасны “апафеоз нацыянальнай мовы”, праводзіць экскурс у глыбокую гісторыю – часы Аляксандра Македонскага, Вавілона і Егіпта, Рымскай імперыі, Еўропы ад эпохі Адраджэння да нашых дзён.

Пра класіка рускай літаратуры – сціслы абзац: «Тодар Дастаеўскі – шляхціц Менскага павета па дзядох і прадзедах, і сын доктара, які жыў у Маскве ў часы Мікалая I, у тыя часы, калі “рукасаць” і “праваслаўе” былі да такой меры сінонімамі, што нават 100 000 латышоў у Ліфляндыі, калі ўсякімі няпраўдамі ўдалося іх перавярнуць з лютэранства ў праваслаўе, залічылі “рускімі”, то Тодар Дастаеўскі мог пісаць толькі па-расійску, а не другой якой мовай» [4, с. 81].

Завяршэнне артыкула цалкам публіцыстычнае, трыбуннае: “Няхай расійская пісьменнасць пышаецца Дастаеўскім, няхай польскае вока загараецца агнём, калі называецца імя Адама Міцкевіча, – Крыўскі народ ведае, што абодва яны цела ад цела і кроў ад крыві яго, а абодвух – і Дастаеўскага і Міцкевіча – залічае да свайго алімпі. Слава Тодара Дастаеўскага і Адама Міцкевіча – гэта слава крыўскага нацыянальнага генія” [4, с. 81].

У гэтым жа нумары часопіса “Крывіч” апублікаваны артыкул “Пара ачышчаць атмасферу” Антона Рэута, у якім праблематыка рамана

“Браты Карамазавы” актуалізавана ў адпаведнасці з грамадскімі запытамі сучаснасці.

ВІЛЕНСКИ ДЫСКУРС

Грамадска-палітычны, літаратурны штотыднёвік “Беларускія ведамасці” (1921–1922) выходзіў у Вільні пад рэдакцыяй Максіма Гарэцкага. Гэта было адно з выданняў, якія не толькі забяспечвалі нацыянальна-выдавецкую пераемнасць нашаніўскага перыяду, але і сведчылі фарміраванне новых контураў на карце Еўропы, паколькі выпуск газеты прыйшоўся на час Сярэдняй Літвы, прамежкавага дзяржаўнага ўтварэння на шляху да інкарпарацыі тэрыторый Віленшчыны і Гродзеншчыны ў склад Польшчы. (Поўны камплект нумароў штотыднёвіка, з якім мы працавалі пры падрыхтоўцы гэтага артыкула, захоўваецца ў Бібліятэцы Акадэміі навук Літвы імя Урублеўскіх.)

На старонках “Беларускіх ведамасцей” (1921, 14 снеж.) было надрукавана апавяданне “Дурны вучыцель” М. Гарэцкага з характэрным падзагалоўкам-прысвячэннем: “К сталеццю нарадзін Ф. М. Дастаеўскага” [5, с. 2–3]. Адкрытым застаецца пытанне, якое патрабуе ўважлівага тэксталагічнага аналізу, адносна магчымых алюзіяў на творчасць класіка рускай літаратуры.

Падзеі апавядання разгортваюцца на беларускім культурным ландшафце (Мсціслаў, Шамаўская воласць, Купалле), з падкрэслена нацыянальнай іменнай традыцыяй (Кубраковіч, Бекарэвіч). Праблема вырашэння складаных філасофскіх праблем паўстае ў настаўніцкім і святарскім мясцовым асяроддзі – правобразе нацыянальнай інтэлігенцыі. Увага сфакусіравана на “нешчаслівай гісторыі” Якуба Цімохавіча Кубраковіча, які з першых радкоў твора паўстае ў нетрывіяльным абліччы, знаёмым нам па некаторых персанажах раманаў Фёдара Дастаеўскага: “*Апранены ў нейкі абадраны балахон, няголены, валасаты, з даўгімі ад гразі кіпцямі. Вочы ў яго змучаныя, неспакойныя і невясёлыя. Ніколі не глядзіць ён на другога чалавека проста, а ўсё некуды ўхіляецца, быццам шукае чаго ці прыглядаецца да нечага, што стаіць у вас за плячмі*” [6, с. 248]. Адметна, што псіхічны надлом, справакаваны маральна-філасофскімі пошукамі, здарыўся з чалавекам, ад продкаў улучаным у праваслаўную падзвіжніцкую традыцыю: “*Відаць, дзед яго ці прадзед хадзіў па свеце кубраком – значыцца, збіраў на збудаванне новых ці ўхараішэнне старых цэркваў, – адкуль і прозвішча ўзялося: Кубраковічы*” [6, с. 249].

Наступныя публікацыі спалучаны з шэрагам трансфармацый, што, на нашу думку, істотна прыглушаюць канцэптualaнае гучанне празаічнага твора, з’яўленне якога звязана з юбілеем класіка рускай літаратуры. У зборніку “Досвіткі”

(Мінск, 1926) М. Гарэцкага назва памянёнага апавядання зменена (“Дурны вучыцель” → “Дурны настаўнік”), прыбраны падзагалолак – прысвячэнне Ф. Дастаеўскаму, пра які не згадана і ў “Заўвагах” да “Выбранага” (Мінск, 1960). Знакавае тэкставае афармленне віленскай публікацыі апавядання ўпершыню пасля 1921 г. закрануў Дзмітрый Бугаёў у каментарыях да “Выбраных твораў” (1973, т. 1). Літаратуразнаўца звярнуў увагу і на наступную творча-біяграфічную акалічнасць: «Пра Дастаеўскага, як аднаго з вялікіх рускіх пісьменнікаў, выразнікаў народнай душы гаварыў Максім Гарэцкі і ў сваім праграмным артыкуле “Развагі і думкі” (“Велікодная пісанка”, Вільня, 1914)» [7, с. 497]. У Зборы твораў у 4 т. (т. 1, 1984) пры публікацыі апавядання падзагалолак-прысвячэнне адсутнічае і ў асноўным корпусе мастацкага тэксту, і ў каментарыях да яго.

КУЛЬТУРНЫЯ ПОВЯЗІ, РАДАВОДНЫЯ ВЫТОКІ

У наступным пасля апавядання “Дурны вучыцель” нумары “Беларускіх ведамасцей” (1921, 20 снеж.) змешчана абвестка з адметным шрыфтавым афармленнем тэксту (захоўваем правапіс арыгінала):

«УСІХ, ЗНАЮЧЫХ АДРАС ДАЧКІ

Фёдара Міхайлавіча Дастаеўскага

ЛЮБОВІ (цяпер знаходзіцца ў Заходняй Эўропе),
пільна просім прыслаць яго ў рэдакцыю “Белар. Ведам.” (Wilno, Ostrobramska 9) або паказаць
пеўны спосаб пераслаць ёй пісьмо» [8, с. 2].

Можна меркаваць, публічны запыт якраз і рабіў рэдактар-выдавец М. Гарэцкі. На тое, што спадзяванні звязалі такім чынам з дачкой класіка літаратуры былі не беспадстаўнымі, указваюць непасрэдныя сувязі беларускага перыядычнага выдання з рускімі эмігранцкімі арганізацыямі, у тым ліку ў Германіі. Так, у “Беларускіх ведамасцях” (1921, № 14 ад 14 снеж.) апублікаваны рэкламны тэкст на рускай мове кнігавыдавецтва “Аргонавты” (Берлін) з паведамленнем пра хуткі выхад даведніка-альманаха з інфармацыяй пра рускія ўстановы за мяжой, умовы паступлення ў ВНУ, найважнейшыя звесткі пра новаствораныя дзяржавы Еўропы (асобны аддзел прысвечаны Савецкаму Саюзу), а таксама багаты літаратурна-навукова-мастацкі матэрыял з партрэтамі, ілюстрацыямі і картамі. Пададзены адрас для папярэдніх заказаў у Берліне.

Любоў Дастаеўская (1869–1926) з 1913 г. жыла за мяжой. На яе ўласным творчым рахунку зборнік апавяданняў і два раманы, выдадзеныя яшчэ на радзіме. Але найбольшую вядомасць, найперш у эмігранцкім асяроддзі (падпісвалася імем, пераніцаваным на французскі лад, – *Эмэ / Aimée*), даччэ славага рускага пісьменніка прынесла кніга, што ўбачыла свет у Германіі, –

“Дастаеўскі, апісаны яго дачкой Эмэ Дастаеўскай” (“Dostoyewski geschildert von seiner Tochter Aimée Dostoyewski”. München, 1920).

У Расіі кніга ў скарочаным варыянце была апублікавана ў 1922 г. (Поўны тэкст мемуараў у новым перакладзе з нямецкай мовы выйшаў у Санкт-Пецярбургу ў 1992 г., у перастварэнні з французскай – у Маскве ў 2017 г.) Ва ўступным артыкуле да выдання Аркадзь Горнфельд адзначыў яго асобнае месца “сярод дакументаў, апублікаваных да саракагоддзя смерці і стагоддзя нараджэння Дастаеўскага” [9, с. 5]. Пры гэтым падкрэслівалася, што перад чытачом не гісторыка-літаратурная праца, а “паслядоўны аповед пра жыццё пісьменніка”, які аўтарцы мемуараў вядомы з пераказаў бацькі і маці, што і “складаюць найбольш цікавую і, па сутнасці, адзіную каштоўную частку яе кнігі пра бацьку” [9, с. 5]. Абсалютна нечакана для першай рэпрэзентацыі на радзіме і ўрачыстай нагоды А. Горнфельд не паскупіўся на адмоўныя характарыстыкі на адрас мюнхенскага выдання. Тэзіс “кніга груба і недарэчна тэндэнцыйная” разгорнуты ў наступным выказванні: “Л. Ф. Дастаеўскай прыйшла ў галаву дзіўная думка пераканаць еўрапейскіх чытачоў у тым, што бацька яе не быў рускім. Гэтая думка, якая не мае ў аснове ні ценю пераканаўчасці, набывае ў рабоце Л. Ф. Дастаеўскай формы і памеры, якія, без усякага перабольшвання, трэба назваць маніякальнымі” [9, с. 5].

Прывядзем некалькі ўрыўкаў з першага раздзела “Паходжанне роду Дастаеўскіх”, якія, можа меркаваць, і справакавалі рэзка адмоўную характарыстыку рэцэнзента: “Продкі майго бацькі паходзілі з Мінскай губерні, дзе непадалёк ад Пінска да цяперашняга часу існуе мясцовасць пад назвай Дастоева – былы маёнтак сям’і Дастаеўскіх. Гэта была калісьці самая дзікая мясцовасць Літвы, амаль спрэс пакрытая дрымучымі лясамі; неаглядныя пінскія балоты цягнуцца тут бясконца. Дастаеўскія былі шляхціцамі і належалі да герба Радван; гэта ўказвае на тое, што яны былі дваранамі, змагаліся на вайне пад сцягам свайго патрона Радвана і мелі права насіць герб. Мая маці загадала намаляваць герб Радвана для музея Дастаеўскага ў Маскве. Я бачыла гэты герб, але не магла б апісаць яго, бо не вывучала яго геральдыкі” [9, с. 9], «Ва ўсякім выпадку мой дзед Міхаіл, верагодна, паведаміў сваім дзецям пра сваё паходжанне, бо пазней я чула часта, як мой бацька і мае дзядзькі казалі: “Мы, Дастаеўскія, літоўцы, але не палякі. Літва зусім іншая краіна, чым Польшча»» [9, с. 10].

Пасля смерці Л. Дастаеўскай у Італіі толькі невялікая частка яе архіва патрапіла на радзіму. Невядома, ці ўдалося М. Гарэцкаму наладзіць з ёй сувязь і ці быў гэты намер беларускага

пісьменніка звязаны з выходам кнігі ўспамінаў у 1920 г. Выданне прадоўжыла шэсце па Еўропе ў наступныя дзесяцігоддзі, спараджаючы незадаволенасць у асяроддзі рускіх эмігрантаў, так ці інакш прыцягваючы ўвагу да прарадзімы класіка рускай літаратуры, беларускай тэматыкі.

ПАД РЫСАЙ

Мы прапанавалі толькі некаторыя з выяўленых намі фактаў улучанасці жыццятворчасці Фёдара Дастаеўскага ў беларускі культурны кантэкст. Думаецца, сама іх наяўнасць сведчыць пра існаванне факталагічнай асновы і перспектывы далейшай даследчыцкай працы ў вызначаным напрамку.

Стагадовы юбілей класіка рускай літаратуры прыпаў на карэнную перабудову грамадска-палітычнай сістэмы на абшарах былой Расійскай імперыі, з’яўленне новых дзяржаў, працэсы нацыянальнага будаўніцтва, першую хвалю эміграцыі і інш. Беларуская культурная прысутнасць у розных краінах спалучана і з уласнай сцверджанасцю, і з засваеннем сусветнай класікі, асабліва звязанай творча-біяграфічна з Сінявокай (Адам Міцкевіч, Фёдар Дастаеўскі).

Адметнасць гістарычнай рэканструкцыі падобнага кшталту – яе факталагічная аснова, выяўленая і ўведзеная ў навуковы ўжытак у XXI ст. Храналагічная аддаленасць, па сутнасці, асучаснівае архіўна-медыйныя, тэксталагічныя, грамадска-культурныя дыскурсы 1920-х гг. Пры гэтым не толькі захоўваецца, але і асучасніваецца дыскусійны патэнцыял мінулай культурнай эпохі.

Спіс літаратуры

1. **Анциферов, Н. П.** Белорус / Н. П. Анциферов // М. Горький и А. Богданович : дружба, рожденная на берегах Волги. Переписка. Воспоминания. Архивные публикации. Исследования. К 150-летию А. М. Горького. – М. : ООО «ИИА “Пресс-Меню”», 2018. – С. 554–556.
2. **Труды Белорусского государственного университета в Минске.** – Минск : Гос. изд-во Белоруссии, 1922. – 216 с.
3. **Дастаеўскі, Т. М.** Бедныя людзі : раман / Т. М. Дастаеўскі ; пер. з рас. мовы Я. Плашчынскі. – Мінск : Бел. дзярж. выд-ва імя Сталіна, 1930. – 187 с.
4. **Peregrinus.** Тодар Дастаеўскі і Адам Міцкевіч, сыны крывіцкага народнага генія / Peregrinus // Крывіч (Каўнас). – 1926. – № 1 (11). – С. 79–81.
5. **Гарэцкі, М.** Дурны вучыцель (К сталеццю нарадзін Ф. М. Дастаеўскага) / М. Гарэцкі // Беларускія ведамасці (Вільня). – 1921. – № 14. – 14 снеж.
6. **Гарэцкі, М.** Збор твораў : у 4 т. / М. Гарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 1984. – Т. 1 : Апавяданні. – 446 с.
7. **Гарэцкі, М.** Выбраныя творы : у 2 т. / М. Гарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 1973. – Т. 1 : Апавяданні і драматычныя абразкі. – 509 с.
8. **Беларускія ведамасці** (Вільня). – 1921. – № 15. – 20 снежня.
9. **Происхождение рода Достоевских в изображении его дочери Л. Достоевской** / под ред. и с предисл. А. Г. Горнфельда ; пер. с нем. Л. Я. Круковской. – Москва – Петроград : Гос. изд-во, 1922. – 105 с.